

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1973.2.03>

J. SAAT

KULTUURIALASTEST SOTSIALISTLIKEST ÜMBERKORRALDUS- TEST EESTIS 1917.—1918. AASTAL

Kõigepealt mõni sõna kasutatud allikmaterjalist. Käsitledes kultuuriküsimusi Eestis nõukogude võimu esimesel perioodil, s. o. oktoobri lõpust 1917 kuni märtsi alguseni 1918, on autor lähtunud V. I. Lenini seisukohtadest, mis sisalduvad tema Oktoobrirevolutsiooni ajastul peetud kõnedes ja ilmunud teostes.

Oma kirjas «Eemalseisja nõuanded» räägib V. I. Lenin töölisnoorte tähtsast osast Oktoobrirevolutsioonis,¹ artiklis «Kuidas organiseerida võitlust?» märgib ta, et tööliklassi ja talurahva hulgas on palju organisaatoritalente, kes alles nüüd, pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu, hakkavad tundma oma jõudu, ärkama, sirutama end elava, loova, suure töö poole.²

Oma «Teaduslik-tehniliste tööde plaani visandis»³, kõnes õpetajate-internatsionalistide ülevenemaalisel kongressil 5. juunil 1918⁴, Rahvakomissaride Nõukogu määruse projektis «VSFNV kõrgematesse õppeasutustesse vastuvõtmise kohta»⁵ ja kõnes kubermangude rahvaharidusosakondade koolivälise töö allosakondade juhatajate II nõupidamisel 24. jaanuaril 1919⁶ selgitab V. I. Lenin nii kooli kui ka koolivälise töö küsimusi, õpilaste ja õpetajate osa selles ning paljusid teisi kultuuriprobleeme, samuti rahvahariduse ja kultuuri juhtimisorganite moodustamisi.

Suurt tähelepanu pööras V. I. Lenin naistööliste olukorrale. «Kõnes I ülevenemaalisel naistööliste kongressil 19. novembril 1918» ütles ta, et ei saa olla sotsialistlikku pööret, kui määratu suur osa töötavaid naisi sellest tõhusalt osa ei võta. Ta rõhutas, et nõukogude võimu ülesanne on kõigepealt kaotada kõik kitsendused naiste õigustes. Rääkides võitlusest usuliste eelarvamuste vastu, pani ta südamele, et rahva usutunnet ei tohi solvata ja et võidelda tuleb propaganda ning selgitustöö abil.⁷

Artiklis «Proletaarsest kultuurist» kritiseerib Lenin «Proletkulti» platvormi, mõistes hukka «puhta» proletaarse kultuuri, katsed luua proletariaadi oma, erilist kultuuri. Ta nõuab, et «Proletkult» peab omandama ja ümber töötama kõik, mis on väärtuslikku mineviku kultuuris.⁸

Rahvahariduse ja kultuuriküsimusi Eestis esimesel nõukogude perioodil on käsitlenud mitmed autorid. Oma uurimuses esimestest sotsialistlikest ümberkujundustest Eestis on

¹ Teosed, 26. kd., lk. 153—155.

² Sealsamas, lk. 375.

³ Teosed, 27. kd., lk. 289.

⁴ Sealsamas, lk. 410.

⁵ Teosed, 28. kd., lk. 31.

⁶ Sealsamas, lk. 408, 409.

⁷ Sealsamas, lk. 161—163.

⁸ Teosed, 31. kd., lk. 283, 284.

M. Petrov pühendanud ühe peatüki haridus- ja kultuuriküsimustele.⁹ Seda küsimust käsitleb ta ka artiklis «Социалистические мероприятия в области народного образования и культуры».¹⁰ Ka V. Reiman räägib oma uurimuses nõukogude võimu esimestest sammudest rahvahariduse korraldamisel Eestis, andes ülevaate Eesti õpetajate kongressist Tallinnas 28. detsembril 1917 ja selle otsustest.¹¹

Nõukogude võimu abinõudest töörahva heaolu tõstmise ning kooli ja kultuuri valdkonnas leidub ülevaateid ka Oktoobrirevolutsiooni ajajärgu üldkäsitlustes.¹²

Oma kirjutises «Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ideede mõjust kodanliku Eesti õpetajaskonnale ja koolipoliitikale»¹³ räägib Ö. Elango Oktoobrirevolutsiooni võiduga võimule tulnud Eesti tööliste ja kehvtalurahva võitlusest kogu rahvaharidussüsteemi revolutsioonilise ümberkujundamise eest ja tõstab esile V. I. Lenini mõtte kooli tähtsast osast nõukogude võimu tingimustes ühiskonna kommunistlikul kasvatamisel.

Teine uurija, A. Elango selgitab, kuidas arenes ja kujunes proletariaadi pedagoogiline mõte, mis kajastas kõige revolutsioonilisema klassi vajadusi ja nõudeid hariduse alal ja mis võimaldas pärast sotsialistliku revolutsiooni võitu luua sisult ja vormilt täiesti uue kooli.¹⁴

E. Laul vaatleb Eesti kooli ja pedagoogilise mõtte ajaloo probleeme Oktoobrirevolutsiooni eel, lähtudes 1911. aasta ülevenemaalise algkooli loenduse andmeist,¹⁵ ning näitab, et Eesti algkool jäi tsaariajalgi tugevasti seisuslike iganditega õppeasutuseks.

Nõukogude kooli probleemidele on pühendanud artikli ka V. Buk, üks aktiivsemaid kooli- ja kultuuritegelasi Eestis nõukogude võimu esimesel perioodil.¹⁶

Pärast Eestist evakueerumist kirjutas Eesti Töörahva Koolivalitsuse liige A. Vallner pikema artikli kasvatuse ja hariduse ülesannetest töörahva riigis, selgitades selles pedagoogika uusi probleeme, mille eluviimise eest võitleb bolševike partei.¹⁷

Tööliseltside tegevusest proletarse näitekunsti arendamiseks Oktoobri-eelseil aastail ja Töölisteatri loomisest nõukogude võimu kuudel on kirjutanud A. Vaarman ja J. Kross.¹⁸ Kunstiteadlane K. Kask annab ülevaate nii uute, nõukogulike teatrite sünnist kui ka kodanlike seltside poolt ülalpeetud teatrite ümberkorraldamisest.¹⁹ C. Treufeldt avaldab lootust, et äsja tegevust alustanud Tööliste Teater tuleb toime oma kahe peaülesandega, nimelt teatripubliku kasvatamise ja näitekunsti edendamisega. Uhtlasi kritiseerib ta teravalt «Esto-

⁹ M. Petrov, Esimesi sotsialistlikke ümberkujundusi Eestis. Tallinn, 1969, X ptk.: Sotsialistlikud abinõud hariduse ja kultuuri valdkonnas.

¹⁰ Rmt.: Борьба за Советскую власть в Прибалтике. М., 1967, lk. 176—181.

¹¹ V. Reiman, Eesti bolševikud võitluses nõukogude võimu eest aastail 1917—1918. Tallinn, 1957, lk. 197, 198.

¹² Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. I osa. Tallinn, 1961, lk. 280—282.

¹³ «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised — Ühiskonnateadused» 1967, nr. 4, lk. 402—425.

¹⁴ Aleksander Elango, Kool ja pedagoogiline mõte Venemaal tsaarivõimu viimisel aastakümnel. (1907—1917.) Tartu, 1971. 80 lk.

¹⁵ E. Laul, Oktoobri-eelse eesti kooliajaloo probleemidest. Rmt.: Eesti kooli ja pedagoogilise mõtte ajaloo küsimusi I. Tartu, 1970, lk. 77—92.

¹⁶ V. Buk, Revolutsioon ja kool. «Tööline» 5. jaan. 1918.

¹⁷ A. Vallner, Kasvatus ja haridus töörahva riigi ja majandusteaduse seisukohalt. Peterburi, 1919. 184 lk.; sama autori artikkel «Kasvatuse ja hariduse ülesanded töörahva riigi seisukohalt» hakkas ilmuma ajakirjas «Eesti Kool» 1918, nr. 7.

¹⁸ A. Vaarman, J. Kross, Tallinna proletarse teatri ajaloost, I. Tallinn, 1957. 56 lk.

¹⁹ K. Kask, Oktoobrirevolutsioonis sündinud teatrid. «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised — Ühiskonnateaduste Seeria» 1964, nr. 4, lk. 328—342. Oktoobrirevolutsioonis sündinud teatrite tegevust käsitleb sama autor ka oma doktoridissertatsioonis «Эстонский драматический театр (дооктябрьский и советский)», mille käsikiri säilitatakse ENSV TA Teaduslikus Raamatukogus, ja autoreferaadis K. O. Kask, Эстонский драматический театр (дооктябрьский и советский). Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора искусствоведения. Глава первая второго тома: Театры рожденные Великой Октябрьской социалистической революции (1917—1919 гг.). М., 1972, lk. 31—34.

nia» repertuaari ja tegevust.²⁰ J. Kärner märgib, et eelmiste hooaegadega võrreldes on «Estonia» 1917/18. aasta repertuaar valitum ja ühtlasem.²¹

Oktoobrirevolutsiooni mõjust eesti kujutava kunsti arengule on kirjutanud I. Solomõkova, kes peale selle on andnud ülevaate Oktoobrirevolutsiooni päevil surnud kunstnik Oskar Kallist ja tema loomingust.²² Kunstnik Aleksander Uuritsast ja tema viimastest töökohast 1918. aastal Velikije Lukis, kus ta suri malaariasse, räägib tema sõber J. Depman.²³ A. Uuritsast on kirjutanud ka A. Vaga.²⁴

Kommunistlike noorsoo-organisatsioonide loomist ja nende tegevust Oktoobri-perioodil on käsitlenud H. Allik ja A. Hendrikson, kes ise võtsid osa nende organiseerimisest ja juhtimisest. Sama küsimust on uurinud ka K. Martinson.²⁵

Oktoobri-aegset eesti luulet on kriitiliselt vaadeldud kirjanikud Jaan Kärner ja Friedebert Tuglas, proosat — Henrik Visnapuu.²⁶ Kriitilisi sõnavõtte «Siuru» väljaannete kohta leidub ka bolševistliku ajakirjanduse veergudel.²⁷ Kodanlikest tegelastest on sama küsimust käsitlenud P. Põld.²⁸

Käesolevas artiklis on kasutatud ka arhiivimaterjale, eeskätt Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riikiiku Keskarhiivi (ORRKA) fonde, milledest Eesti Töörahva Koolivalitsuse materjale sisaldab f. R-1290 (Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee), nim. 2, s.-ü. 6, 9 ja 13. Samas fondis nim. 1, s.-ü. 585 leidub materjale teatrite olukorra kohta.

Ka maakondade ja valdade arhiivid, nagu f. R-1291 (Härjumaa Täitevkomitee), f. R-1298 (Tartumaa Täitevkomitee) ja paljud teised sisaldavad materjale rahvahariduse ja kultuurielu mitmesuguste küsimuste kohta vastavates maakondades ja valdades. Käesolevas kasutatud on märgitud vastavates kohtades joone all.

Rahvahariduse ja kultuuriküsimusi esimesel nõukogude võimu perioodil on valgustanud ka eesti bolševistlikud ajalehed «Tööline», «Maatamees», «Eesti Teataja», «Töörahva Hääle», «Rahvaleht», «Edasi» (Tartu), «Rahva Hääle» (Võru), eriti aga Eesti Töörahva Koolivalitsuse ajakiri «Eesti Kool» ja J. Lilienbachi väljaandel 1906. ja 1917.—1918. aastail ilmunud poliitika-, kirjanduse-, kunsti- ja pilke- ning naljaajakiri «Tapper», albumid ja album-kalendrid. Üht-teist leidub selle kohta ka «Estonia» näitlejate poolt välja antud «Valges Raamatus».²⁹ «Eesti Koolis» kirjutasid ka Koolivalitsuse liikmed A. Vallner ja J. Tauts, kirjandus- ja kunstiküsimusi selgitas «Eesti Teatajas» O. Saarik, «Tapris» ning albumites (album-kalender «Edasi» XI, VSDT(b)P Eestimaa komitee jõulualbum 1917 «Punane Lipp» jt.) esinesid H. Rooskaja (H. Pöogelmann), J. Sihver ja R. Vakmann.

²⁰ Carl Treufeldt, Tööliste Teater. Noore sotsialisti Jõulu-Album. Tallinn, 1917, lk. 3, 4

²¹ Jaan Kärner, «Estonia» kuuskümmend aastat. Kroonika 1865—1925. Tallinn, 1925, lk. 62, 63.

²² Irina Solomõkova, Oktoobrirevolutsioon ja eesti kunsti arengu küsimusi. Kunst 1967, nr. 3, lk. 20—26; Irina Solomõkova, Oskar Kallis. Kunst, 1964, nr. 3, lk. 27—34.

²³ J. D. (Jaan Depman), Aleksander Uurits. «Eesti Kool» 1918, nr. 7, lk. 155, 156.

²⁴ A. Vaga, Aleksander Uurits. «Varamu» 1937/38, nr. 5, lk. 581—607; Alfred Vaga, Aleksander Uurits. Tallinn, (1938). 61 lk.

²⁵ Hendrik Allik, Esimesed kommunistlikud noorsoo-organisatsioonid Eestis. Rmt.: Karastumine. Mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest. Tallinn, 1958, lk. 51—70; H. Allik, Esimene kommunistlik noorsoo-organisatsioon Eestis. Rmt.: Nõukogude võimu eest. Tallinn, 1957, lk. 85—109; Aleksander Hendrikson, Noorukina Oktoobrikuultes. Rmt.: Koidikul. Tallinn, 1967, lk. 53—56; K. Martinson, Esimene Üle-eestimaa-line Kommunistlik Noorsooühing. «Rahva Hääle» 18. veebr. 1968.

²⁶ Jaan Kärner, Eesti uuemad luuletajad. Kriitiline ülevaade eesti luulest 1914—1924. Tartu. 1975. 178 lk.; Friedebert Tuglas, Eesti lüürika 1917. Rmt.: Sõna. Tartu, 1918, lk. 114—125; Henrik Visnapuu, Eesti proosa. Sealsamas, lk. 126—135.

²⁷ «Edasi» (Tartu) 4. jaan. 1918; «Rahva Hääle» (Võru) 17. jaan. 1918; «Eesti Teataja» 2. jaan. 1918.

²⁸ Peeter Põld, Mõned Siuru kultuurilised konsekventsid. Rmt.: Sõna, lk. 90—93.

²⁹ «Valge Raamat». Ajakiri näitelava tegelastele ja näitemängust osavõtjatele. Vastutav toimetaja ja väljaandja K. Jungholz. 1917, nr. 1. Ajakirjas ei ole märgitud, millal ta hakkas ilmuma. Tegelikult toimus see detsembris 1917. Nr. 2 ilmus 1919. aastal.

Arhiivides leiduvaid ning ajakirjanduses avaldatud olulisemaid dokumente ja materjale on trükitud dokumentide ja materjalide kogumikus «Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis».³⁰

Mitmete selleaegsete mälestused on ilmunud kogumikes «Koidikul»³¹ ja «Nõukogude võimu eest»,³²

Kooli demokratiseerimine ja uue, nõukogude kooli loomine

Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu pöördus hariduse rahvakomissar A. Lunatšarski üleskutsega³³ rahva poole, selgitades selles bolševike partei ja Nõukogude valitsuse ülesandeid rahvahariduse alal. Ta märkis, et juba kõige lähemal ajal tuleb organiseerida pedagoogika nõuetele vastav koolivõrk ja alustada tasuta õpetamist. Ühenduses sellega tuleb vajalike pedagoogide ettevalmistamiseks avada mitmed instituudid ja seminarid.

Muidugi ei kavatsenud piirduda ainult alghariduse andmisega. Kavas oli kogu töötavale elanikkonnale organiseerida ühtne ilmalik kool kõigis astmetes. Kooliõpetus pidi tõusma astmete kaupa kuni kõrgeima astmeni — ülikoolini. Sellesse jõudmine pidi olenema vaid õpilase andekusest, mitte aga tema perekonna jõukusest. Ideaaliks oli kõrgema hariduse andmine kõigile kodanikele.

Üleskutses tunnistati koolide avamine kaua aega kestnud imperialistliku, maa paljaks rüüstanud sõja tõttu eriti raskeks, kuid rõhutati, et võimu enda kätte võtnud töörahvas ei tohi unustada, et teadus on tema käes võimsaks relvaks võitluses parema tuleviku ja vaimutugevuse eest. Kui palju ka teisi väljaminekuid tuleks vähendada, rahvahariduse jaoks peab alati raha leiduma.

Koolid tuli avada ka töölistele, soldatitele ja talupoegadele, kes ei jäänud mitte ainult kirjaoskuse ja teadmiste, vaid ka hariduse järele. Kõige selle saavutamisel pidi otsustavaks teguriks olema rahvahulkade eneste loomine ja algatusvõime. Üleskutses märgiti heameelega, et igal pool Venemaal on nii linnatöölise kui ka talupoegade hulgas alanud võimas kultuurhariduslik liikumine. Tekivad arvukad tööliste ja soldatite kultuuriorganisatsioonid, keda revolutsiooniline rahvavalitsus igati toetab.

Üheks kõige tähtsamaks ülesandeks seadis nõukogude võim õpetajate, eelkõige eriti raskest olukorras olevate algkooliõpetajate olukorra parandamise.

Põhimõtted, mis rahvakomissar A. Lunatšarski oma üleskutses esitas, vastasid bolševike partei seisukohtadele. Ka Eesti bolševikud võtsid need omaks ja asusid ellu viima. Seejuures pörkasid nad kohe kokku reaktiooniliste koolitegelaste, eriti kirikhärrade ägeda vastupanuga.

Kodanlikud parteid ja koolitegelased püüdsid silmakirjalikult väita, et kool seisvat väljaspool poliitikat ja teenivat ühiskonda tervikuna. Tegelikult oli kool juba ammu ajast olnud kodanluse klassivõimu tööriistaks ning tema ülesandeks oli koolitada kodanlusele alandlikke teenreid, kapitali orje. Bolševike partei eesmärgiks aga oli rakendada kool töörahva huvide teenistusse.

Oktoobrirevolutsiooni eel toimusid maakondades maatameeste konverentsid. Harjumaal konverentsil 15. oktoobril 1917 V. Kingissepa ettepanekul vastuvõetud otsuses nõuti, et õpetus koolides olgu emakeelne ja ilmalik. Kool peab kirikust lahus olema. Õpetus olgu sunduslik ja maksuta. Sooja toitu ja õppevahendeid tuleb õpilastele anda ühiskonna kulul.³⁴ Samasisulised otsused võeti vastu ka Viljandimaa ja Pärnumaa maatameeste kon-

³⁰ Tallinn, 1957. 844 lk.

³¹ Koidikul. Mälestusi Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist ja Kodusõjast. Tallinn, 1967. 538 lk.

³² Nõukogude võimu eest. Veebruari- ja Oktoobrirevolutsioonist Eestis aktiivselt osavõtnute mälestuste kogu. Tallinn, 1957. 512 lk.

³³ «Tööline» 8. nov. 1917.

³⁴ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 262 ja 401, 402.

verentsil. Väiksemate laste jaoks nõuti lasteaedade ja mängukoolide avamist, täisealistele aga üldhariduslikke kursusi ning rahvarikkamates kohtades lugemistubasid ja raamatukogusid. Nõuti ka õpetajate ettevalmistamise laiendamist.³⁵

Need nõudmised olid kõigiti põhjendatud ja nõukogude võim Eestis asus neid kohe ellu viima.

Nõudmine, et kool olgu ilmalik ja emakeelne, esines ka tööerakondlaste (radikaal-sotsialistide) ja menševike programmis. Kuid nii oli see neil ainult sõnades. Kartes tülli minna vene kodanluse ja tema Ajutise Valitsusega, kes puikles selgesõnaliselt tunnustamast vähemusrahvaste õigust emakeelsele koolile, ei tõstnud eesti kodanlikud ja väikekodanlikud parteid ning nende poolt kubermangukomisariatsi upitatud Ivan Poska kordagi Ajutise Valitsuse ees ega siinselgi Maapäeval üles nõudmisi, et Eesti koolides seataks sisse emakeelne õpetus.³⁶ Kui J. Anvelt ja V. Võõlmann Tallinna Linnavolikogus ning J. Sihver Maapäeval tegid ettepaneku tunnistada eesti keel ametlikuks keeleks nii Linnavolikogus kui ka ametiasutustes ja koolides, siis olid kõik kodanlikud parteid, menševikud ja suurem osa esseeridestki selle vastu. Maapäeval hääletas ainult esseer J. Kärner koos bolševikega selle poolt, et koolides hakataks viivitamata andma õpetust eesti keeles.³⁷

Bolševike parteile oli emakeelse kooli loomine tähtis kultuurialane ja poliitiline ülesanne. Sotsialistlik revolutsioon oli teadlikule elule äratanud suured rahvahulgad, kes nõudsid tohutul hulgal ühiskondlik-poliitilist kirjandust. Tsaariaegse valla- või kirikukooli haridusega inimestel aga oli raske süveneda poliitilise või populaarteadusliku sisuga raamatutesse, mida nõukogude võim hakkas välja andma. Tõõlised püüdsid hoolega oma teadmisi täiendada lugemisingides ametiühingute juures. Täiskasvanuna õppimine aga on raske ja seepärast nõudsid lastevanemad tungivalt kooliolude kiiret parandamist ning ühtlasi üleminekut emakeelsele koolile.

Lastevanemate õhutusel hakkasid progressiivsed õpetajad ise uuendusi läbi viima, ära ootamata Ajutise Valitsuse sellekohast «seadust». Nii teatas Rakvere rajooni rahvakoolide inspektor J. Sobolev 26. aprillil 1917 kubermangu rahvakoolide direktorile, et tema rajoonis on õpetajad alates 10. aprillist eestikeelsele õpetamisele üle läinud Jõhvi 1. ja 2. poeglaste ministeeriumikoolis ja Rakvere 2. poeg- ja tütarlaste ühendatud kroonualgkooli kõikides jagudes ja klassides. Seda olevat nad teinud Rakveres 6. aprillil toimunud õpetajate kongressi otsuste põhjal.³⁸

Missugused eesmärgid ja sihtjooned tuleb uue rahvakooli ette püstitada, seda on käsitlenud pikemas artiklis «Revolutsioon ja kool» Villem Buk, kirjanik ja endine õpetaja, VSDT(b)P ja «Kiire» toimetuse liige. Kool on nüüd vaba, kirjutab ta ja küsib: mida peaks vaba kool meile kõigepealt andma, mida tahaksime talt saada, mis oleks meie esimene nõudmine?³⁹

Mis puutub ülikooli, siis selles ei saanud V. Buki arvates toimuda äkilist pööret. V. Buk asub kõigiti põhjendatud seisukohale, et kõrgemate koolide ümberkorraldamine nõuab rohkem aega. Ka keskkooliga pole lugu parem. Noorsugu, kes praegustes üli- ja keskkoolides õpib, on enamikus pärit kodanlikest perekondadest, jõukatest kihtidest, kes

³⁵ Sealsamas, lk. 362.

³⁶ I Poska astus otsekohe samme, et linnavolikogude otsused eesti keele ametliku keelena tarvitamise kohta tühistataks. Ta saatis ringkonnakohtusse protesti, milles nõudis nende otsuste annuleerimist ja eesti keele kasutamise keelamist. (Vt. A. T a m m a n n, Jüri Vilms. Elu'ugu ja tegevus. Tallinn, [1923], lk. 88.) H. Pöögelmann kirjutab, et Eesti Maavalitsuse haridusosakonna juhataja sõitis Peterburi haridusministrilt eesti koolides eestikeelse õpetuse sisseseadmiseks luba paluma alles hilissügisel, kui koolid üle maa olid juba tegevust alustamas. (H. Pöögelmann, Vaba Eesti. Tallinn, 1917, lk. 18—19.)

³⁷ Eesti bolševike ja bolševistliku ajakirjanduse võitlust emakeelse kooli eest Oktoobri-revolutsiooni ettevalmistamise ajajärgul on pikemalt käsitlenud E. Silk artiklis «Bolševike võitlus eesti keele õiguste eest 1917. aastal» («Keel ja Kirjandus» 1958, nr. 11, lk. 670—680); vt. ka Eesti Maanõukogu. Maanõukogu protokollid. Koosolekud 1—78, 1917—1913. Tallinn, 1935, lk. 148.

³⁸ Suur Sotsialistlik Oktoobri-revolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 138.

³⁹ «Tööline» 5. jaan. 1918.

revolutsiooni suhtes on enamasti lausa vaenulikud, osalt aga äraootaval seisukohal. Praegune kool, mis seni oli kodanliku riigi, kodanliku klassi teenistuses, tuleb seepärast põhjalikult ümber korraldada, et panna teda võimule tulnud töörahva teenistusse.

Rahvakool aga, on V. Buk veendunud, astub koos rahvaga järsult uuele teele. Üheks tähtsamaks ülesandeks, millega nõukogude koolitegelased peaksid kohe toime tulema, oli tema arvates ajakohase lugemiku koostamine rahvakoolidele. Lugemist ja kirjutamist õpitakse aabitsast, keeleteadusi grammatikast. Lugemisraamat peab olema aabitsa ja grammatika «praktikant», mis õpetaja vaeva kergendab ja õppijatel keele omandamist hõlbustab.

Ta meenutab, et eesti keel oli seni algkoolis olnud vaid kõrvalaine või hoopis keelatud. Õpetajad isegi olid saanud väga puuduliku hariduse eesti keele alal. Keeleõpetaja ei tohtinud ilmalikke raamatuid koolis tarvitada. Seetõttu pole ka eestikeelsed lugemikud kunagi olnud aja kõrgusel. Eesti keel oli määratud kirikus käimiseks, külajuttude lugemiseks ja ajalehtedest kodumaiste sõnumite veerimiseks. Ajalehe juhtkiri, milles esineb rahvusvahelisi sõnu, on niisuguse keele valdajale arusaamatu, ajakohane ilukirjandus igav, teaduslik raamat raske lugeda. Rahvusvahelised sõnad ja keel, mida eesti töörahvas ja tema ajakirjandus tänapäeval tarvitavad, on suurele osale lugejaist vähe arusaadavad.

Eesti tööline on praegusest kooli- ja rahvahulkade eesti keelest ette jõudnud, jätkab V. Buk. Ärksamad tööliselised võivad praegu marksistlikku kirjandust arusaamisega lugeda, kuna nad on end väljaspool kooli edasi harinud ja keelatud kirjandust lugenud. Väikekodanlane aga, kes oma senist kooliharidust küllalt täielikuks pidades tööliselise kui harimatule inimesele üle öla vaatab, on ise poliitiliselt pime ja praeguste sündmuste suhtes kirjaoskamatu.⁴⁰

Kohaks, kus VSDT(b)P Eesti organisatsiooni juhtivad tegelased selgitasid bolševike partei koolipoliitikat Eesti õpetajaskonna esindajatele ja kus kajastus Eesti õpetajate revolutsiooniline meeleolu, oli Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogude Täitevkomitee poolt kokkukutsutud Eesti õpetajate kongress, mis algas Tallinnas 28. detsembril 1917.⁴¹ Õpetajate saadikuid oli tulnud kõigist Eesti maakondadest, välja arvatud vaenlase poolt okupeeritud Saaremaalt.

Kongressi tervitasid Eesti Täitevkomitee esimees Jaan Anvelt ja Tallinna linna koolivalitsuse juhataja Johannes Mägi.⁴² Kongressi juhatajaks valiti bolševik A. Vallner, Eesti Täitevkomitee haridusosakonna töötaja, tema abideks J. Mägi ja pahempoolne esseer M. Bleimann.

Päevakorra esimeseks punktiks oli «Kooliõpetajad ja poliitiline moment». Vastavasisulise ettekandega esines A. Vallner, kes paljastas kodanlike parteide taktikat võitluses töörahva vastu ja kutsus rahvakooliõpetajaid ühinema tööliklassi võitlusega. J. Anvelt oma tervituses kutsus samuti õpetajaid üles kindlustama nõukogude võimu ja olema töörahvale abiks põhjalike sotsiaalsete reformide elluviimisel. Ta avaldas Nõukogude valitsuse nimel kindlat lootust, et õpetajatest saavad Nõukogude valitsuse lähemad truud ja ustavad abilised suures revolutsioonilises võitluses töörahva ja kogu inimkonna parema tuleviku eest, tema laste ja noorsoo lugupeetud kasvatajad ning tõelised rahvalagustajad.

Päevakorra esimese punkti arutamisel võeti elavalt osa. Sõnavõtjad avaldasid arvamusi, et rahvakooliõpetajad, kes õpetavad peaaesjalikult töörahva lapsi, peavad toimuvas rahvarevolutsioonis käima käsikäes võitleva töörahvaga, kuna nende huvid langevad kõige tihedamalt ühte töörahva huvidega.

⁴⁰ Sealsamas.

⁴¹ Kõnesolev Eesti õpetajate kongress oli 1917. aastal juba III. I kongress oli toimunud Tallinnas märtsis 1917, II suvel Tartus. Neil kongressidel olid vastu võetud suuresõnalised otsused, millele elluviimiseks aga ei liigutatud sõrmegi, kuna õpetajate juhtivate organite tegutsesid sel ajal tagurlased ja papid eesotsas P. Põlluga. (Vt. «Eesti Kool» 1918, nr. 1/2, lk. 18.)

⁴² J. Mägi oli endine «Kiire» toimetuse sekretär. Koolivalitsuse juhataja kohale oli ta asunud pärast Linnavolikogu valimisi 6. augustil, kus bolševikud olid saavutanud suure võidu.

Kongress võttis vastu resolutsiooni, mis sisaldas kokkuvõtlikult A. Vallneri ja J. Anveldi kõnes esitatud põhiseisukohad. Resolutsioonis deklareeriti, et töörahva püha kohus on proletaarne revolutsioon lõpule viia ja kogu jõuga igasugused kontrerevolutsioonilised katsed maha suruda. Poliitiline võim peab kuuluma töörahva nõukogudele. Rahvakooliõpetajad, kes on eeskätt just töörahva kasvatajad, peavad igaviisi käsikäes käima inimsöö parema tuleviku eest võitleva töölisklassiga.⁴³

Nagu kirjutab «Maatamees», hääletas üksainus õpetaja resolutsiooni vastu, erapooleltuid leidus mõistagi rohkem.⁴⁴

Võeti vastu ka resolutsioon, mis nõudis usuõpetuse väljajätmist koolist.⁴⁵

Revolutsiooniliste uuenduste läbiviimisele Eesti koolis püüdis takistusi teha Tallinna Kooliõpetajate Seltsi tagurlik juhtkond. Üks neist, tööerakondlane Jüri Annusson, kippus esinema ka õpetajate kongressil, kuid poolehoidjaid leidmata lahkus.⁴⁶

«Kongress lõppes ülevas meeleolus,» kirjutab bolševistlik «Maatamees». Õpetajad avaldasid kindlat tahtet pidada kongressi poolt näidatud revolutsioonilist suunda ja nurja ajada kodanluse katsed vastu töötada. Artiklis «Uus võit» hindas ka «Tööline» kõrgelt Eesti õpetajate kongressi tähtsust Eesti koolielu ümberkorraldamisel.⁴⁷

Kongress kiitis heaks bolševike ettepanekud moodustada Eesti Ülemaalse Õpetajate Kongressi Täitevkomitee, Eesti Haridusnõukogu ja Eesti Töörahva Koolivalitsus. Otsustati hakata välja andma õpetajaskonna häälekandjat «Eesti Kool».

Täitevkomitee liikmete valimine toimus 30. detsembril Tallinnas Toompea lossis ja õhtupoolikul Raekojas kõigi maakondade esindajate poolt peale Viljandimaa, kust esindajaid polnud saabunud. Kandidaadidena täitevkomitee esimehe kohale seati üles Juhan Tauts ja Anton Künnapuu. Viimane võttis oma kandidatuuri tagasi ning ühel häälel valiti esimeheks J. Tauts.⁴⁸ Ühtlasi valiti viieliikmeline Täitevkomitee.

Moodustati ka Eesti Töörahva Koolivalitsus, kuhu Eesti õpetajate kongressi täitevkomitee poolt valiti A. Vallner ja J. Tauts ning Eesti Täitevkomitee haridusosakonna poolt J. Mägi. Maakondades loodi Eesti Töörahva Koolivalitsuse osakonnad.

Eesti Töörahva Koolivalitsus kutsus kokku Eesti Haridusnõukogu, kelle liikmeiks olid õpetajate ja õpilasorganisatsioonide, ametiühingute, linna ja maakonna töörahva nõukogude, lastevanemate, teadlaste, kunstnike, artistide, kirjanike, inseneride, demokraatlike põllumeeste seltside ja käsitööseltside keskasutuste esindajad. Peale selle saatsid Haridusnõukogusse oma esindaja veel mõned suuremad koolid, Tallinna Keskkooliõpilaste Keskkomitee, Narva Rahvahariduse Selts ja kirjanike koondis «Noor Eesti».

Nõukogu esimese koosoleku päevakorras olid olulisematena koolide natsionaliseerimise ja demokratiseerimise, Eesti Töörahva Koolivalitsuse ja tema kohapealsete osakondade võimupiiride ja koolide eelarve küsimused.⁴⁹

Eesti Töörahva Koolivalitsus andis koolide valitsemise korraldamiseks mitmed määrused. Algekoolid allutati vastava maakonna nõukogu haridusosakonnale, kellele nad olid

⁴³ Julius K i p p a r, Revolutsiooni radadel. Rmt.: Koidikul, lk. 135; Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 550—551; «Eesti Teataja» 16. jaan. 1918; «Eesti Kool» 1918, nr. 1/2, lk. 18, 19.

⁴⁴ «Maatamees» 30. dets. 1917.

⁴⁵ Julius K i p p a r, Revolutsiooni radadel. Rmt.: Koidikul, lk. 135. J. Kippar oli «Kiire» toimetuse liige, kutselt õpetaja. Oma kõnesolevates mälestustes kirjutab ta, et Eesti õpetajaskonna revolutsioonilised meeleolud olid väljendunud juba juunis Harjumaa õpetajate koosolekul, kus erksate sõnavõttudega esinesid Rapla algkooli juhataja Anton Künnapuu. Juuru algkooli juhataja Eduard Aus ja noor naisõpetaja Alviine Nuga Sakust. Ka vastu võetud otsused olid revolutsioonilise suunaga.

⁴⁶ «Eesti Teataja» 3. jaan. 1918.

⁴⁷ «Maatamees» 30. dets. 1917; «Tööline» 30. dets. 1917.

⁴⁸ «Eesti Kool» 1918, nr. 1/2, lk. 4; A. Künnapuu tegevusest koolijuhatajana Rapla koolis ja Rapla bolševike organisatsiooni juhina, hiljem Tallinnas Harjumaa Täitevkomitee esimehena jutustab oma mälestustes A. Vaarandi. (Vt. Anton Vaarandi, 1917. aasta sündmustest Raplas. Rmt.: Koidikul, lk. 471—480.)

⁴⁹ «Eesti Kool» 1918, nr. 1/2, lk. 3—5.

kohustatud esitama ka aruanded. Kõrgemad, kesk- ja kutsekoolid allusid otseselt Eesti Tööraha Koolivalitsusele. 13. jaanuaril 1918 andis Koolivalitsus Virumaa Tööraha Nõukogu haridusosakonnale korralduse natsionaliseerida Rakvere õpetajate seminar.⁵⁰

Suure tähtsusega oli Koolivalitsuse määrus, millega demokratiseeriti keskkool. Keskkooliõpilased said täieliku vabaduse ühinguid asutada ja koosolekuid pidada. Õpilastele, kes olid saanud 16-aastaseks, anti õigus osa võtta kõigist omavalitsuste ja riigiasutuste valimistest. Kõigi kooliellu puutuvate küsimuste otsustamine pidi toimuma kollegiaalselt, kusjuures kooli kõrgeimaks kollegiaalseks organiks oli pedagoogikanõukogu. Peale õpetajate kuulusid temasse otsustava hääleõigusega üks lastevanemate komitee, üks vanemate klasside õpilaste ja üks majanduskomitee esindaja, samuti kolm kohaliku tööraha nõukogu esindajat.⁵¹

Tuginedes õpetajate kongressi otsusele, kaotas Eesti Tööraha Koolivalitsus 9. jaanuaril 1918 usuõpetuse koolidest, millest juba järgmisel päeval informeeris kõiki kõrge- maid, kesk-, alg-, valla-, ministeeriumi-, kihelkonna-, kutse- ja erakoole ning palus Koolivalitsuse hiljemalt 1. veebruariks ühes põhjendusega teatada, missuguste õppeainetega on usuõpetuse tunnid asendatud.⁵²

13. jaanuaril anti täiendav määrus, mille kohaselt tuli kõigis koolides ära jätta igapäevased palvetamised enne ja pärast tunde.⁵³

Hariduse rahvakomissar A. Lunatšarski korraldusel likvideeriti 1. jaanuaril 1918 Riia õpperingkonna valitsus, kellele olid allunud Eesti ja Läti koolid enne Oktoobrirevolutsiooni. Kogu õpperingkonna asjaajamise võtsid üle Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee volinikud J. Mägi ja A. Vallner ning Läti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee volinik J. Lieknis, kes ülevõtmise kohta avaldasid ühise teadaande, milles on fikseeritud ülevõetud materjalide asukohad ja isikud, kes renteist rahasaamise orderitele on õigustatud alla kirjutama.⁵⁴

Ülevõtmine kestis pikemat aega ja sellega jõuti enam-vähem lõpule alles 17. jaanuaril 1918. Ülevõtmise kohta andsid A. Vallner ja J. Mägi aru Opetajate Kongressi Täitevkomitee koosolekul 15. ja 16. veebruaril. Samal koosolekul arutati teisigi kooliellu puutuvaid küsimusi. Leiti, et koolitunnistuste väljaandmisel ei tule numbrisüsteemi tarvitada. Võeti vastu ajutine normaaltunniplaan. Oppekavade väljatöötamine ja koolitüüpide kindlaksmääramine jäid edaspidiseks. Tööpäevadele langevate väiksemate pühade pühitsemine jäeti esialgu iga kooli enda otsustada, suured pühad aga langesid ühte kahe kahenädalase õppevaheajaga. Revolutsioonipühade kindlaksmääramine jäi valitsuse hooleks. Kiideti heaks Koolivalitsuse teadaanne, et kevadel alustatakse suvekursustega. Suvel kavatseti läbi kontrollida õppejõud, et saada õpetajaid, kes vastavad uue, nõukogude kooli nõuetele. Algkoolide õpetajate valimiste ja vallandamiste otsuste kinnitamise õigus anti maakonnakoolivalitsustele. Tehti ettepanek, et 15. jaanuaril ilmuma hakanud õpetajate hääle kandjale «Eesti Kool»⁵⁵ tuleks kaasandena lisada «Eesti Noored», mis avaldaks õpilaste kirjuti.⁵⁶

⁵⁰ Sealsamas, lk. 2, 3.

⁵¹ Sealsamas; «Eesti Teataja» 29. jaan. 1918; «Молот», 16. февр. 1918.

⁵² ORRKA, f. R-1347, nim. 1, s.-ü. 1, l. 23; f. R-1222, nim. 2, s.-ü. 1, l. 17.

⁵³ «Eesti Kool» 1918, nr. 1/2, lk. 2. Tallinnas keelati usuõpetus ja palvetamised linna algkoolides linnavalitsuse otsusega 20. oktoobrist 1917. (Vt. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 740, märkus 251.) Samas kogumikus lk. 585–587 on avaldatud «Koolivalitsuse määrus usuõpetuse ärakaotamise asjus koolis» tervikuna.

⁵⁴ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 621.

⁵⁵ «Eesti Kool» nr. 1/2 ja 3/4 ilmusid Eestis 1918. aasta jaanuaris ja veebruaris, nr. 5 aga 20. juulil Petrogradis. Seega ei pea paika dokumentide ja materjalide kogumikus «Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon» lk. 740 leiduv märkus nr. 265, kus väidetakse, et «ajakiri «Eesti Kool» hakkas kuukirjana ilmuma Petrogradis 1918. a. jaanuaris». «Eesti Kooli» mõlemad kaksiknumbrid 1/2 ja 3/4 trükiti Tallinnas «Ühiselu» trükikojas, toimetuse ja talituse asusid Toompeal. Nr. 5 toimetuse ja talituse ruumid aga olid Petrogradis Teatri tn. nr. 1.

⁵⁶ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 685, 686.

Ajakirja «Eesti Kool» nr. 1/2 juhtkirjas «Meie ülesanded» rõhutatakse, et nõukogude võim on välja kuulutanud uue kõlbluse, mille eesmärgiks on teha lõpp ühe inimese ekspluateerimisele teise poolt, luua uus ühiskond, kus inimesed ei tööta enam ekspluateerijate hüvanguks, vaid omaenda ja oma rahva heaks. Meie tahame, et meie lapsed kasvaksid terveteks ja kasulikeks ühiskonna liikmeteks. Selleks on vaja kõrvaldada vanad kohatud õpetajad ja rahvaharidusvõrk ei ole täiuslik, kui täiskasvanuil pole võimalik end täiendada. Seepärast organiseeritakse täiskasvanuile rahvaulikoolid ja mitmesugused kursused. Ka eelkoolialiste laste eest tuleb hoolitseda, millega on juba algust tehtud. Tuleb võidelda õpetajate õigusliku ja majandusliku olukorra parandamise eest.⁵⁷

Selles «Eesti Kooli» kaksiknumbris leidus teisigi nõukogude koolielu aktuaalseid küsimusi käsitlevaid kirjutisi, nagu «Mõnest tervishoiu puudusest maakoolides», «Kooliõpetaja ja tema palk»,⁵⁸ «Rahvakooli õppeaja pikkus ja õpilaste vanadus» jt.

Artiklis «Haritlased ja töörahas» räägitakse sellest, et lähemal silmitsemisel märkame ka haritlaste hulgas klassivaheid. Meie haritlased tulevad juba nii mitmesugustest oludest, et nende ühtesulamine on võimatu. See aeg on möödunud, mil meie ülikoolides õppivatest tulevatest haritlastel piisas ühest üliõpilasseltsist, mis praegugi veel nii tüüpiliselt ainult «Eesti Üliõpilaste Seltsi» nime kannab. Nüüd on meie kodumaa ülikoolilinnas juba vähemalt viis eesti üliõpilasseltsi, kellel igaühel on oma iseärasus ja kellest igaüks kogub endasse eri kihtidest noori, kel on oma aated ja oma huvid. Samuti on lood üliõpilasseltsidega Riias ja Peterburis. Meil on enamuses jõukatesse kihtidesse kuuluvad üliõpilased, kelle aateks on värvimüts, soe koht ja tulus amet, mõis ja suured sissetulekud. Kuid hallparunite, kaupmeeste ja haritlaste poegade kõrval on ülikoolis õppimas siiski ka tööraha poegi, kel kümne küüne varal, suure visaduse ja mõne juhuse abil on õnnestunud pääseda hariduse lätetele ja kõiki ainelisi takistusi võites saada kõrgemat haridust. Ka viimaste hulgas esineb sooja koha otsijaid ja muude aineliste varade ihkajaid, kuid nende hulgas leidub sääraseidki, kellele on võõras kelkiv ja elumõnusid maitsev üliõpilane ja haritlane, kes tunnevad kohustust selle rahvaosa vastu, kes on vaesuses ja pimeduses.

Artiklis kutsutakse töötavaid haritlasi üles ühinema tööraha võitlusega parema ühiskonna eest.⁵⁹

«Eesti Koolis» nr. 3/4 ilmunud artiklis «Rahvakooliõpetaja ja poliitiline moment» selgitatakse Nõukogude valitsuse poliitikat ja marksismi-leninismi põhimõtteid ning näidatakse, kui väär on arvamus, et õpetaja ei tohi tegelda poliitikaga,⁶⁰ ja selgitatakse, et kodanluse väide, nagu oleks kool väljaspool poliitikat, on kodanluse vale ning silmakirjalikkus. Räägitakse sellest, et õpetaja on nõukogude võimu poliitika elluviija koolis, et ta on tööraha laste kasvataja ja et tal peab olema selge, kas ta läheb koos töörahvaga või temast lahus.⁶¹

Valdada tööraha nõukogudes tuli moodustada haridusosakonnad, kelle koosseisu pidid kuuluma tööraha nõukogu poolt valitud juhataja, õpetajate esindaja, lastevanemate komitee esindaja (kus komitee oli veel valimata, kuulus osakonda ajutiselt hoolekogu

⁵⁷ «Eesti Kool» 1918, nr. 1/2, lk. 6, 7.

⁵⁸ Eesti nõukogude juhtivate koolitegelaste hulgas valitses sel ajal arvamus, et õpetajate palgad peavad olema ühesugused. A. Vallner ütles õpetajate kongressil: «Praegu saavad keskkooli õpetajad palju rohkem palka kui algkooli õpetajad, kuna just algkooli õpetajate töö palju raskem on kui keskkooli õpetajatel. Edaspidi peavad kõigi palgad olema ühesuurused.» («Eesti Kool» 1918, nr. 3/4, lk. 60.) Ka õpetajate kongress otsustas, et palk peab kõigil kooliõpetajatel ühesuurune olema. (Vt. sealsamas, lk. 61.)

⁵⁹ «Eesti Kool» 1918, nr. 1/2, lk. 13, 14.

⁶⁰ Eesti tööraha põllumajanduse kongressi otsuses seisab: «Kooliõpetaja kui noorsoo kasvataja peab sotsialistliku maailmavaatega inimene olema ja igapidi noorsugu uue ilma-korra — sotsialismi — mõttes kasvatama.» (Vt. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 575.)

⁶¹ «Eesti Kool» 1918, nr. 3/4, lk. 47.

esindaja).⁶² Kooli materiaalse külje eest hoolitses kohalik töörahva nõukogu, kuid õppetöös allus kool maakonna töörahva nõukogu haridusosakonnale.⁶³

14. veebruaril 1918 saatis Eesti Töörahva Koolivalitsus maakondade koolivalitsustele kirja, milles tehakse ettepanek rahvakoolide inspektorite käest asjaajamine viivitamatult üle võtta, kui seda juba tehtud ei ole. Endiste inspektorite asemele tuleb ametisse panna uued inimesed, kes hakkavad korraldama meie koolielu praegusaegsete nõuete kohaselt. Niisuguste uute inimeste all mõeldi koolivanemaid — haridusosakondade juhatajaid.⁶⁴ Seega langesid maakondade ja valdade haridusosakondade juhatajate õlgadele ka seniste rahvakoolide inspektorite ülesanded.

Sellega ühtlustati koolide juhtimissüsteem ning hoiti ära valdades koolivalitsuse, valla haridusnõukogu jne. moodustamine, nagu seda oli juba keskuse ja maakondade eeskuju matkides tehtud näiteks Pärnumaal Kaisma vallas; koolivalitsused ja haridusnõukogud jäid ikkagi üle-eestimaalisteks ja maakondlikeks organeiks.⁶⁵

Imperialistliku sõja tagajärjel oli nii koolide kui ka õpetajate ja õpilaste majanduslik olukord muutunud väga raskeks. Pärast nõukogude korra kehtestamist tõusis kohe päevakorrale hoolitsus laste ja puudustkannatavate õpilaste eest. «Töölises» ilmusid üleskutsed ja artiklid, näit. Tallinna linna hariduskomisjoni esimehe J. Mägi üleskutse «Linna algkoolide puudustkannatavate õpilaste vanematele ja õpilastele»⁶⁶, «Riigi-rahvahariduse komisjoni tervishoiu osakonna tegevuskava koolides»⁶⁷, millede määrati kindlaks konkreetsed ülesanded laste abistamiseks. Tallinna koolides moodustati õpetajate, lastevanemate, partei ja ametiühingute esindajaist komisjonid, kes tutvusid laste elutingimustega ja jaotasid linnavalitsuse poolt antavat abiraha. Mitmes koolis korraldati korjandusi. «Enne lapsele saapad jalga ja riided selga, siis raamatud!» kirjutas «Tööline».⁶⁸ Tallinna Täitevkomitee toitlusosakond töötas välja plaani, kuidas parandada laste toitlustamist. Kõik koolid ja lasteasutused said toiduaineid väljaspool kaardisüsteemi.

Kohalikud töörahva nõukogud püüdsid puudustkannatavaid õpilasi kõigiti abistada, võttes selleks vajalikke summasid eelarvesse ja andes täitevkomiteedele vajalikke juhtnõure. Tartumaa Töörahva Nõukogu koosolekul võeti detsembris 1917 vastu resolutsioon, milles peale muu öeldi, et «koolis käimine peab olema sunduslik, aga õpilastele, kelle vanemad neid kehvuse pärast ei saa kooli saata, tuleb kogukonna poolt jalatsid, riie, õppeabinõud ja toit muretseda».⁶⁹

Raskusi oli õpetajate palkade väljamaksmisega, sest Riia õpperingkonna valitsus, kellele ka Eesti koolid allusid ja kes käsutas krediiti, oli evakueerunud ei tea kuhu. Eesti Töörahva Koolivalitsus tegi 13. jaanuaril 1918 maakonna täitevkomiteedele ettepaneku, et valla töörahva nõukogud õpetajate palgad välja maksaksid.⁷⁰ Selle ettepaneku andsid maakonna täitevkomiteed valdadele edasi korraldusena.⁷¹ Kuid valdadegi kassades puudus tihti raha. Pealegi kestis vanade vallavalitsuste ülevõtmine ning uue võimu kujunemine pikemat aega, mistõttu paljudeski valdades veel nõukogude võimuorgan puudus. Segadust tekitas ka see, et paljudes vallakoolides maksis vald õpetajatele põhi-, kroonu aga lisapalga, ministeeriumikoolides maksis kogu palga kroonu.

Kõigis maakondades oli rohkesti tegemist, et kooli korralikult varustada. Väga suuri raskusi oli petrooleumiga. Koolitöö ähvardas petrooleumi puudusel koguni seisma jääda.

⁶² ORRKA, f. R-1222, nim. 2, s.-ü. 1, l. 20; f. R-1298, nim. 1, s.-ü. 33, l. 51 (Tartumaa Täitevkomitee korraldus.) Kodanluse maapäeval vastuvõetud korralduse kohaselt kuulusid valla- ja linnaalgkooli hoolekogusse õpetajate esindaja, 2 lastevanemate ja 2 valla- või linnavolikogu esindajat. (Maanõukogu protokollid. Tallinn, 1935, lk. 178.)

⁶³ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 8, l. 6.

⁶⁴ ORRKA, f. R-1298, nim. 2, s.-ü. 4, l. 29.

⁶⁵ ORRKA, f. R-1778, nim. 1, s.-ü. 1, l. 199.

⁶⁶ «Tööline» 25. nov. 1917.

⁶⁷ «Tööline» 4. dets. 1917.

⁶⁸ «Tööline» 5. dets. 1917.

⁶⁹ «Edasi» 20. dets. 1917.

⁷⁰ ORRKA, f. R-1778, nim. 1, s.-ü. 1, l. 198; «Eesti Kool» 1918, nr. 1/2, lk. 2.

⁷¹ Vt. näit. ORRKA, f. R-1365, nim. 1, s.-ü. 1, l. 102.

Lihtne ei olnud lugu ka kütusega, mida paljud maakoolid olid siiani saanud mõisatest lepingu alusel. Pärast Oktoobrirevolutsiooni ei töötanud mõisaomanikud enam metsa üles, teades, et mõisad võetakse rahva kätte, olemasolevad puuvarud aga müüsid nad ära ja panid raha enamasti oma tasku.⁷²

Raskusi oli ka palkade arvestamisega. Enne Oktoobrirevolutsiooni olid õpetajate palgad väikesed, vallakooliõpetajatel koguni alla elatusmiinimumi, mistõttu nad pidid ülalpidamist teenima kõrvaltööga, käies suviti isegi kraavi lõikamas.⁷³ Ajakohaste palkade maksmiseks aga puudusid valdadel juhtnöörid. Paljud õpetajad soovisid palgale lisaks maad. Niisugustele teatas Eesti Tööraha Koolivalitsus, et isiklikuks tarvitamiseks maad ei anta, küll aga tehakse korraldus, et koolid saaksid endale kultuurpõllud. Palka lubati edaspidi maksta ainult sularahas.⁷⁴

Palju vaidlusi oli koolisüsteemi ümber. Oli tõsine probleem, kuidas liita ühtseks rahvakooliks 3-aastased vallakoolid, 5-aastased 2-klassilised ministeeriumikoolid, õigeusu kihelkonnakoolid. luteri usu kihelkonnakoolid, erinevat laadi erakoolid jne. Seda küsimust arutati ka õpetajate kongressil, lahendamine aga lükati edasi kuni kevadel kavatsetud kongressini, kellele Eesti Tööraha Koolivalitsus pidi esitama vastavad ettepanekud. Avaldati vaid soovi, et vallakoolides tuleks õppeaega pikendada nelja aastani, kusjuures õppetöö kestus olgu aastas 8 kuud.⁷⁵

Selle probleemi lahendamine lükati edasi sellegipärast, et Riiklikus Rahvahariduse Komisjonis, kelle eesotsas seisis rahvakomissar A. Lunatšarski, oli väljatöötamisel ühtse töökooli projekt,⁷⁶ mida kavatseti eeskujuna kasutada ka Eestis. Üldiselt oli teada, et nõukogude kooli ülesandeks peab olema tasuta ja kohustusliku üld- ning polütehnilise hariduse andmine kõigile mõlemast soost lastele kuni 16-aastaseks saamiseni, kusjuures poliittehnilise hariduse all mõisteti seda, et õpilasi tuli tutvustada kõigi tähtsamate tootmis- harudega.⁷⁷

Esialgu jäi koolisüsteem endiseks. Muudatusi tehti vaid õppeprogrammides, peamiselt seoses usuõpetuse väljajätmisega. Kuid kohalik töörahas hakkas ise omal algatusel asutama uusi koole ja tegema muudatusi. Nii näiteks avas Raasiku valla tööraha nõukogu Raasiku mõisas uue kooli, mida mõisa tööliste lapsed väga vajasisid, sest kõik olemasolevad koolid olid mõisast kaugel ning paljud lapsed ei pääsenud üldse kooli. Raasiku mõisa tööraha kooli avamine toimus 25. jaanuaril 1918. Kooliruumide eest hoolitses valla tööraha nõukogu, õpetaja palk maksti maakonna kassast, muud kulud aga kandis mõisavanemate nõukogu. Esialgu asus kool tööle vallakooli programmi järgi.⁷⁸

Häädemeeste valla tööraha nõukogu astus Pärnumaa Täitevkomitee kaudu samme, et senise vallakooli asemele saada kõrgemat, 4-klassilist algkooli ja määras selle kooli kulude katteks suurema summa.⁷⁹ Sellesarnaseid taotlusi saabus ka teistest valdadest.

Seltside ja erakoolidel lubas Eesti Tööraha Koolivalitsus edasi töötada tingimusel, et nad peavad kinni Koolivalitsuse poolt kehtestatud õppekavast ja täidavad tema poolt antud määrusi, kuid ta keeldus kandmast nende koolide ülalpidamise kulusid.⁸⁰

Kodanlikud haridustegelased püüdsid uuele nõukogude koolile igati takistusi teha. Viljandi maanõukogu haridusosakond ei andnud nõukogude võimu organeile üle oma

⁷² ORRKA, f. R-1299, nim. 1, s.-ü. 61, l. 1.

⁷³ «Eesti Kool» 1918, nr. 3/4, lk. 47, 48.

⁷⁴ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 13, l. 35.

⁷⁵ «Eesti Kool» 1918, nr. 3/4, lk. 62; «Eesti Teataja» 15. veebr. 1918.

⁷⁶ «Määrus ühtse töökooli kohta» ilmus Ulevenemaalise Nõukogude Kesktäitevkomitee dekreedina 16. oktoobril 1918. (Директивы ВКП(б) и постановления Советского правительства о народном образовании. Сборник документов за 1917—1947 гг. М.-Л., 1947, lk. 120—127).

⁷⁷ Vt. «Määrus ühtse töökooli kohta»; V. I. L e n i n, VK(b)P programmi projekt. Teosed, 29. kd., lk. 111.

⁷⁸ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 8, l. 8.

⁷⁹ Sealsamas, s.-ü. 9, l. 5.

⁸⁰ Sealsamas, s.-ü. 8, l. 4.

materjali, vaid hävitas need.⁸¹ Vastupanu osutasid ka mitmed keskkoolid, kus õppisid peamiselt rikkaste vanemate lapsed ja õpetajaskonnas domineerisid tagurlikud elemendid.⁸²

Narva Erakaubanduskooli õpetajad, kelle hulgas oli nõukogudevastaseid inimesi, õhutasid ülelinnalist õpetajate streiki, mis oli mõeldud kadettide ja esseeride poolt organiseeritud ülevenemaalise õpetajate streigi ühe lülina. Sellest aga ei tulnud suuremat välja, sest streigist võtsid osa ainult mõned keskkooliõpetajad, algkoolid aga jätkasid tööd.⁸³

Ka usuõpetuse ja palvetamise väljajätmine koolist ning kooli lahutamine kirikust ei toimunud võitluseta. Kuid õpetajaskonna suur enamik tuli kaasa bolševike partei ja töörahvaga ning aitas nõukogulikkude kooliprogrammi ellu viia. 1917. aasta detsembris kirjutab V. I. Lenin, et «juba nüüd kerkib esile haritud inimesi, kes tulevad üle rahva poole, töötava rahva poole, ja aitavad murda kapitali teenrite vastupanu».⁸⁴

Kui ilmusid Hariduse Rahvakomissariaadi korraldused⁸⁵ ja üle-eestimaise õpetajate kongressi seisukohad usuõpetuse õppekavadest väljajätmise kohta⁸⁶ ning tehti teatavaks palvetamise keelamine koolides,⁸⁷ tõstsid pastorid, papid ja muud palvevennad hädakisa. Paistu kiriku pastor (arvatavasti ka teised pastorid ja jutlustajad) pidas kirikus müriseva kõne, milles ta kuulutas, et maailma lõpp saabub peatselt. Jumala viha ja kõik hädad pidavat tulema «töörahva jandamisest». Ta tõreles väga kurjalt usuõpetuse koolist väljajätmise pärast ja kinnitas, et kirik olevat olnud ja jäävat ainsaks hariduse allikaks.⁸⁸

Kuid üldiselt tervitasid õpetajad usuõpetuse koolidest väljajätmist. Ropka Soinaste (Tartumaal) ministeeriumikooli juhataja näiteks teatas, et tema koolis on usuõpetuse tunnid asendatud loodusõpetuse, kodumaa tundmise ja laulutundidega.⁸⁹ Usuõpetus jäeti ära ka Häädemeeste valla koolides.⁹⁰ Rakvere Õpetajate Seminaris lubas Koolivalitsus usuõpetuse tundide asemele võtta loogika, psühholoogia, filosoofia, ajaloo ja saksa keele tunnid.⁹¹ Noarootsi õpetajate küsimustele, missugust õppeainet võib õpetada usuõpetuse asemel, vastas Koolivalitsus, et seda otsustagu valla töörahva nõukogu koos õpetajatega.⁹² Muri valla (Tartumaal) töörahva nõukogu otsustas ühel häälel valla koolides usuõpetuse asemele võtta loodusõpetuse.⁹³ Nuustaku Kooliseitsi 4-klassilises erakoolis võeti usuõpetuse asemele eesti keel, kodumaa ajalugu ja põhiklassides üldajalugu, ettevalmistusklassides aga loodusloo algõpetus.⁹⁴

Oli ka neid koole, kus lastevanemad ja õpetajad tegid usuõpetuse küsimuses kompromissettepanekuid.

Keeni valla (Tartumaal) koolide lastevanemad avaldasid soovi, et neile, kes usuõpetust tahavad õppida, antaks selleks võimalus.

Alatskivi Naelavere kooli lastevanemate 31. jaanuari koosolek asus seisukohale, et katekismust õpitagu ainult üks tund nädalas ja pähe õpitagu ainult viis peatükki ilma seletusteta. Piibilugusid olgu nädalas kaks tundi ja neis vaid loetagu ja seletatagu neid lugusid. Neid pähe õppida ja jutustada polnud enam tarvis. Kolme usuõpetuse tunni ase-

⁸¹ «Tööline» 21. det. 1917.

⁸² «Tööline» 9. det. 1917.

⁸³ «Eesti Teataja» 21. veebr. 1918.

⁸⁴ V. I. Lenin, Kuidas organiseerida võistlust? Teosed, 26. kd., lk. 375.

⁸⁵ Директивы ВКП(б) и постановления Советского правительства о народном образовании, lk. 16, 17.

⁸⁶ «Eesti Teataja» 13. jaan. 1918.

⁸⁷ «Eesti Teataja» 29. jaan. 1918.

⁸⁸ Sealsamas.

⁸⁹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 664.

⁹⁰ ORRKA, f. R-1778, nim. 1, s.-ü. 1, l. 196.

⁹¹ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 13, l. 12.

⁹² Sealsamas, l. 24.

⁹³ ORRKA, f. R-1298, nim. 1, s.-ü. 39, l. 5.

⁹⁴ Sealsamas, l. 7.

mele, mis ära jäid, tuli võtta loodusõpetus, eesti ajalugu ja geograafia. Kirikulaulud sooviti õppekavva endiselt edasi jätta.⁹⁵

Tartumaa Täitevkomitee aga ei olnud nende tahtmistega nõus. Ta teatas neile koolidele, et usuõpetuse väljajätmise korraldust tuleb täita täpsealt ja et sellest ei tohi olla mingit kõrvalekaldumist.⁹⁶ Ka Eesti Tööraha Koolivalitsus nõudis kategooriliselt usuõpetuse täielikku väljajätmist õppekavast. Samale seisukohale asus Eesti Opetajate Kongressi Täitevkomitee, kes selle leidis kongressi otsusega kõigiti kooskõlas olevat ja rõhutas omalt poolt, «et kool ja õpetaja ei tee tegemist ühegi usuõpetusse puutuva küsimusega, sest võimalikel on väljaspool kooliruumi täielik vabadus hoolitseda oma eri ülesannete eest».⁹⁷

Paljudes koolides, eriti keskkoolides, kus õppisid rõhuvas enamuses kodanlaste lapsed, püüdsid kooli direktorid koos tagurlike õpetajate ja lastevanematega Eesti Tööraha Koolivalitsuse 9. jaanuari määrust saboteerida.

Tallinna Linna Tütarlaste Gümnaasiumis püüti usuõpetuse keelust mööda hiilida sel teel, et osavõtmine usuõpetuse tundidest kuulutati «vabatahtlikuks». Usuõpetuse tunnist puudumise pärast õpilasi ei karistatud, kuid niisugused «ketserid» lubati koolitunnistusest ilma jätta.⁹⁸ Kohila koolis sõimasid õpetajad neid õpilasi, kes usuõpetust ei võtnud, paganateks. Usuõpetuse väljajätmise küsimuse hääletamisel olid siin hääled lastevanemate koosolekul pooleks läinud.⁹⁹ Tallinna Kaubanduskoolis pidas usuõpetuse tunde andev kirikhärra pikki jutlusi sellest, kuidas bolševikud riigi hukatusse ajavat. Ta soovitas õpilastel relvi hankida ja bolševike vastu välja astuda.¹⁰⁰

Algas ka emakeelse kooli loomine. Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu ilmus 2. novembril 1917 ülevenemaalise seadusandliku aktina «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon», mis kuulutas, et rõhumise ja omavoli all kannatanud ja praegugi veel kannatavate Venemaa rahvaste vabastamisele tuleb asuda viivitamata, nende vabastamine tuleb läbi viia kindlalt ja lõplikult. Deklaratsioon nõudis kõigi rahvuslike eesõiguste ja kitsenduste kaotamist.¹⁰¹ Ilmus teisigi Nõukogude valitsuse korraldusi, mis rajasid kindla aluse nii nõukogude rahvaste kui ka naiste ja meeste täielikule võrdõiguslikkusele ka rahvahariduse ja kooli alal.¹⁰²

Üheks suuremaks takistuseks eestikeelse õpetusega alustamisel, eriti keskkoolides, oli eestikeelsete õpikute puudumine. Samuti oli puudus eesti keelt täielikult valdavatest õpetajatest. Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee 29. detsembri 1917. aasta dekreedil alusel loodi Riiklik Kirjastus, kelle ülesandeks muu hulgas sai ka kooliõpikute väljaandmine.¹⁰³ Eestis esimesel nõukogude perioodil nii kaugele siiski ei jõutud, kuigi selleks ettevalmistusi tehti.

Pärast nõukogude võimu kehtestamist polnud emakeeles õpetamiseks enam vaja luba nõutada. Õiguse selleks oli andnud «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon». Pealegi teatas hariduse rahvakomissar A. Lunatšarski oma läkituses, et hariduseandmine Nõukogude Venemaal on detsentraliseeritud.¹⁰⁴

Kõrgemaks võimuks Eestis oli neil päevil Eesti Täitevkomitee, kelle otsustega lahendati ka kõik kooli- ja haridusküsimused. Otseselt koolide tööd juhtis kollegiaalne Eesti Tööraha Koolivalitsus, algkoolide osas ka maakonna tööraha nõukogude haridusosa-

⁹⁵ Sealsamas, l. 10.

⁹⁶ Sealsamas, l. 12.

⁹⁷ «Eesti Teataja» 21. veebr. 1918.

⁹⁸ «Maatamees» 19. det. 1917.

⁹⁹ «Eesti Teataja» 21. veebr. 1918.

¹⁰⁰ «Tööline» 10. nov. 1917.

¹⁰¹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 415, 416.

¹⁰² Директивы ВКП(б) и постановления Советского правительства о народном образовании, lk. 11—13, 15—17, 19, 120—127; Е. Н. Медынский, Народное образование в СССР. М., 1952, lk. 12—18, 27—34.

¹⁰³ Директивы Советской власти I. М., 1957, lk. 296—298.

¹⁰⁴ Директивы ВКП(б) и постановления Советского правительства о народном образовании, lk. 11, 12 ja 15.

konnad, kellele nad olid kohustatud esitama aruandeid koolielu ja jooksvate küsimuste kohta.¹⁰⁵

Peagi likvideeriti detsentralisatsioon koolide juhtimises. 23. veebruaril ilmus hariduse rahvakomissari määrus kõigi õppeasutuste allutamise Hariduse Rahvakomissariaadile, et kergendada ja kiirendada õppe- ja kasvatustöö ümberkujundamist uute pedagoogika ja sotsialismi põhimõtete alusel.¹⁰⁶ Seda määrust ei saanud Eestis ellu viia alanud saksa okupatsiooni tõttu.

Bolševikud olid seisukohal, et koolielu reorganiseerimine peab toimuma õpilaste kaabil, nende isetegevuse arendamise ning nendega sidemete tihendamise teel. Leidus küllalt õpilasi, kes koos progressiivsete õpetajatega võtsid agaralt osa koolielu demokratiseerimisest.¹⁰⁷

Eesti Tööraha Koolivalitsuse liige A. Vallner kirjutas: «Kool on just see asutus, kus laps esimest korda sotsiaaloludega kokku puutub, kus tema koolkonna liikmena ühiskonna elu elab ja neid võitlusi väiksemal kujul läbi teeb, mis tal elus ees seisavad.»¹⁰⁸

«Eesti Kool» soovitas korraldada õpilaste kokkutulekuid, kus vanemate klasside õpilastel oleks võimalik kõnedega esineda ning arutada kooli ja tegelikku ellu puutuvaid küsimusi. Neid kokkutulekuid võiksid õpilased sisustada ka soolo- ja koorilauludega, eriti revolutsiooniliste lauludega, ilulugemisega, orkestrite esinemisega jne.¹⁰⁹

Eesti bolševistlik ajakirjandus käsitles oma veergudel küsimusi, kuidas tõsta meie koolide taset ja uuendada meie koole, iseäranis keskkooli. Tartu ajaleht «Edasi» arvas, et õpilasi kaasa tõmbamata on koolide uuendamine võimatu. Seepärast pidas ta vajalikuks viivitamatult kontakti astuda õpilastega ning töötada nendega õplastesse puutuvais küsimustes käskkäes. «Edasis» arvati, et kontakti loomiseks peaks Tartu Nõukogu Täitevkomitee kultuuri- ja haridusosakond kokku kutsuma keskkooliõpilaste üldkoosoleku, kus õpilased ise arutaksid ja otsustaksid, missuguseid uuendusi läbi viia. «Edasi» konstateeris, et proletariaadi valitsus tunneb suurt puudust haritud jõududest, ja soovitas kõik jõud kokku võtta, et võita haritlasi, vähemalt tulevasi, enda poole. Selleks aga oli tarvis tingimata uuendada meie vananenud koole ja just õpilaste endi abil.¹¹⁰

Õpilaste tihedamat osavõttu koolielu uuendamisest püüti saavutada ka sel teel, et vanemate klasside õpilaste esindaja arvati vastavalt Koolivalitsuse 14. jaanuari 1918. aasta määrusele pedagoogikanõukogu koosseisu otsustava hääleõigusega. Mõnes koolis valisid õpilased klassikomiteed, kuhu kuulusid ka õpetajad. Koolivalitsuse mainitud määruse järgi oli õpilastel täielik vabadus asutada oma ühinguid ja ringe, sealhulgas ka klassikomiteesid ja koolikomiteesid, ning pidada koosolekuid.¹¹¹ Selleks aga, et aktiivselt kooli uuendamisest osa võtta, oli koolinoorsugu veel väheteadlik ja puudulikult organiseeritud. Bolševike poolt organiseeritud Sotsiaaldemokraatlikul Noorte Ühenduselgi oli koolides veel vähe liikmeid. Selle ühenduse mõne liikme eestvõttel moodustati 5. novembril 1917 Tallinnas Kooliõpilaste Keskkomitee, kes pidi hakkama organiseerima linna õppivat noorsugu. Keskkomitee töötas töötada «vaba kooli põhimõtete suunas».¹¹² Seejuures tuli arvestada, et kooliõpilaste klassiline kihistumine oli väga erinev. Keskkoolides õppisid enamikus jõukate vanemate lapsed ning seepärast sattusid klassi- ja koolikomiteed, nii-

¹⁰⁵ «Eesti Teataja» 30. jaan. 1918. Kuna õpikutest ja eesti keelt täielikult valdavatest õpetajatest eriti keskkoolides puudus oli, siis teatas Eesti Tööraha Koolivalitsus, et Eestis töötavad valitsuse ja seltside keskkoolid lähevad lõplikult eesti keele peale üle 30. juunil 1918. (Määrus nr. 12, 14. veebr. 1918. «Eesti Kool» 1918, nr. 3/4.)

¹⁰⁶ Директивы ВКП(б) и постановления Советского правительства о народном образовании, lk. 19.

¹⁰⁷ «Edasi» 20. veebr. 1918.

¹⁰⁸ «Eesti Kool» 1918, nr. 1/2, lk. 15.

¹⁰⁹ Sealsamas.

¹¹⁰ «Edasi» 20. veebr. 1918.

¹¹¹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 604, 605; «Eesti Teataja» 29. jaan. 1918.

¹¹² Koolivalitsuse liikmelt I. Vagalt saadud andmeil; vt. ka Keskkomitee üleskutse kooliõpilastele. «Tööline» 27. nov. 1917.

palju kui neid moodustada jõuti, tihtigi reaktsiooniliste lastevanemate või kodanlike poliitikategelaste mõju alla.

Bolševike partei kooliprogramm nägi ette, et kool peab noorsoost kasvatama tulevase teadlikke kommunistmehitajaid. Selleks tuli koolinoorsugu koondada kommunistliku noorsoo ühingusse, valmistada ette uut, kommunistiideed omaks võtnud õpetajate kaadrit ja tõmmata töötav elanikkond kaasa aktiivsele osavõtule haridustööst. Tulevase inimpõlve kasvatamine oli töölisklassile, õpetajaskonnale ja noortele enestele suureks ühiseks ülesandeks.

Oma kõnes õpilaste-kommunistide kongressil ütles V. I. Lenin: «Praegu me rajame alles tulevase ühiskonna alusmüüri, ehitada aga tuleb teil, kui te saate täiskasvanuks. Nüüd aga töötage oma jõu kohaselt, asumata üle jõu käiva töö kallale, töötage vanemate inimeste juhtimisel.»¹¹³

Enamik koole loobus numbrilistest hinnetest, kuid millegi uue ja sobivama, üksmeelselt heaks kiidetuga ei suudetud seda asendada. Enamasti hakati kasutama kolme hinnet: nõrk, rahuldav ja hea.

Kuna keskkoolides pidi juhtimine olema kollegiaalne, kaotati ära direktori, inspektori ning koolijuhataja või -juhatajanna kohad, asendades need pedagoogika nõukogu esistuja, tema abi ja sekretäri ametikohaga.¹¹⁴

Keskkoolitunnistusele otsustati õppeainetena märkida mõtteteaduse eelõpetus, loodusõpetus, matemaatika, füüsika, kosmograafia, geograafia, ajalugu, seaduseõpetus, eesti keel, vene keel, saksa keel, prantsuse keel, ladina keel ja eriained.¹¹⁵

Õppeaasta pidi 1918. aastal keskkoolides kestma 1. juunini. Õppeaeg algkoolides aga pikendati neljale aastale.¹¹⁶

17. veebruaril 1918 otsustas Eesti Haridusnõukogu 9. märtsil kokku kutsuda õpetajate maakondlikud kongressid, kes pidid valima maakonna koolivalitsuse ja maakonna õpetajate täitevkomiteede liikmed ning arutama, kuidas korraldada maakonnas koolitööd ja kuidas ära kasutada suvesemestrit.¹¹⁷

*

Et üles ehitada uut ühiskonnakorda ja luua sotsialistlikku kultuuri, oli tarvis eelkõige arendada tootlikke jõude ja tõsta tööviljakust. Algusest peale oli selge, et seda on võimalik teha vaid teaduse ja tehnika uusimaid saavutusi kasutades. Seepärast pööras nõukogude võim juba n.-ö. esimestest päevadest alates suurt tähelepanu teadusele ja kõrgematele koolidele, mis seni olid teeninud kapitalistide ja mõisnike huve.

V. I. Lenini ja Nõukogude valitsuse algatusel alustas Hariduse Rahvakomissariaat jaanuaris 1918 nõupidamisi Teaduste Akadeemiaga, et lahendada tähtsaid riiklikke ülesandeid tööstuse reorganiseerimisel ja edasiarendamisel. K. Timirjazev, I. Gubkin, J. Mišurin ja paljud teised teadlased hakkasid kohe pärast sotsialistlikku revolutsiooni nõukogude võimuga koos töötama. Märtsi lõpul 1918 pöördus Teaduste Akadeemia president A. Karpinski Nõukogude valitsuse poole ettepanekuga rakendada teadlased meie maa loodusvarade uurimisele. Arvestades seda, koostas V. I. Lenin viivitamatult teaduslik-tehniliste tööde plaani visandi,¹¹⁸ samuti kõrgematesse õppeasutustesse vastuvõtmise määrase projekti.¹¹⁹

Teaduse ja kõrgemate koolide alal ei suutnud Eesti Täitevkomitee ja Eesti Tööraha Koolivalitsus midagi ette võtta, sest aeg selleks oli liiga lühike, pealegi oli Tartu ülikool evakueeritud Voroneži, Tartu Opetajate Instituut aga Hersoni.¹²⁰

¹¹³ V. I. Lenin, Kõne I ülevenemaalisel õpilaste-kommunistide kongressil 17. aprillil 1919. Teosed, 29. kd., lk. 297.

¹¹⁴ «Eesti Kool» 1918, nr. 3/4, lk. 42.

¹¹⁵ Sealsamas, lk. 35.

¹¹⁶ Sealsamas, lk. 34 ja 62.

¹¹⁷ «Eesti Kool» 1918, nr. 3/4, lk. 43.

¹¹⁸ V. I. Lenin, Teaduslik-tehniliste tööde plaani visand. Teosed, 27. kd., lk. 289 ja märkus 99.

¹¹⁹ V. I. Lenin, VSFNV kõrgematesse õppeasutustesse vastuvõtmise kohta. Teosed, 28. kd., lk. 31.

¹²⁰ «Eesti Kool» 1918, nr. 7, lk. 163; ORRKA, f. R-1298, nim. 1, s.-ü. 38, l. 1.

Oktoobrirevolutsioon purustas kuni aluspõhjani tsaari- ja kodanliku Ajutise Valitsuse aegse rahvahariduse riikliku aparaadi, mis oli rahva pimestamise abinõuks, ja lõi uue rahvahariduse ja kultuuri keskse juhtimise aparaadi — Hariduse Rahvakomissariaadi, kuhu partei teiste hulgas suunas tööle ka tuntud kultuuritegelased A. Lunatšarski, N. Krupskaja ja M. Pokrovski. Vene Hariduse Rahvakomissariaadi eeskujul organiseerisid ka Eesti bolševikud rahvaharidust juhtivad organid.

Lühikesest ajast hoolimata tegi nõukogude võim Eestis palju ära kooli demokratiseerimiseks, selleks et muuta kool proletariaadi diktatuuri tööriistaks, tööliklassi ideelise, organisatsioonilise ja kasvatava mõju viijaks ka poolproletaarsetesse ja laiaadesse talurahva hulkadesse. Hakati realiseerima tasuta, ilmalikku, kohustuslikku ja emakeelset üldise ja polütehnilise hariduse saamise võimalust mõlemast soost lastele.

(Järgneb)